

Asist.univ.drd. MIHAI ANDRONE
Departamentul pentru Pregătirea Personalului Didactic
Universitatea Dunărea de Jos
Galați

CONCEPȚIA LUI PLATON DESPRE ARTĂ PLATO'S CONCEPTION ABOUT ART

Abstract

Platon considers that the art cannot capture everything beyond the sensitive experiences. The real artist, the creator of the intellectual beauty is God: the nature of the divine makes its representation impossible.

Platon investește aproape totul în Ideea Binelui: Binele este originea cunoașterii și a adevărului, pe care le și depășește „prin frumusețe”¹. Binele este rădăcina existențială a tuturor lucrurilor, ce se sustrage oricărei determinări ființiale, cât timp el transcende ființa „prin vârstă, rang și putere”². Cu alte cuvinte, va preciza Alain Besançon³, neputând fi definit, Binele scapă oricărei *reprezentări formale*: el poate fi doar indicat prin intermediul limbajului metaforic (cf. *Republica*, 518 c, *Sofistul*⁴, 248 e).

Binele este strălucitor, adică nu se oferă cu ușurință cunoașterii umane. El este „anevoie de văzut”⁵, chiar mai mult, omul trupesc impur nu are acces la sinele realității. Ideea Binelui este *supremă, transcendentă*, ea este asociată divinului: oamenii, în marea lor majoritate, nu pot contempla spiritual „condiția divină a lucrurilor”⁶, ci se numără printre prizonierii din peșteră care nu au puțința de a privi direct „spre lumină”⁷.

Pentru Platon, Ideea este un Zeu, Zeul este o idee, *divinitatea*; după cum fiecare obiect sensibil este copia imperfectă a unei idei paradigmatică, tot la fel și

lumea, în ansamblul ei, este imaginea divinității inteligibile. Demiurgul alcătuitor al universului – bun și lipsit de invidie – „a vrut ca totul să fie cât mai asemănător, cu sine”⁸, ca toate să fie bune și perfecte: din acest motiv el a transformat lumea într-o „ființă însuflețită și rațională”⁹.

Universul a devenit „o vietate vizibilă – un zeu perceptibil”¹⁰. Universul nu se identifică, totuși, cu zeul, după cum imaginea (copia) „nu egalează modelul”¹¹. Imaginea artistică nici nu are de ce să se identifice cu modelul ei, pentru că altfel nu ar mai fi imagine, ci chiar lucrul pe care îl imită. „Oare ar mai fi două lucruri deosebite, de pildă Cratylos și imaginea lui Cratylos, dacă vreunul dintre zei ar reproduce nu numai culoarea și înfățișarea ta, așa ca pictorii, ci le-ar reda întocmai și pe toate cele lăuntrice, cu aceeași moliciune și căldură, punând totodată mișcarea, principiul vital și cugetul, așa cum se află ele în ființa ta; într-un cuvânt, dacă, pornind de la trăsăturile tale toate, ar așeza lângă tine altele aidoma lor? Să fie oare atunci Cratylos și imaginea lui Cratylos, sau să fie doi Cratylos?”¹²

Imitația este o artă a producerii, iar această artă se divide într-o parte divină și într-una omenească. Lucrurile naturale sunt rodul artei divine, pe când cele întocmite din ele de om sunt rezultatul artei umane. Creația omenească este diferită de creația divină. Pe când creația divină este producătoare de lucruri în sine, cea umană poate fi lesne numită *creatoare de imagini*¹³. Zeul creează obiectul natural și imaginea corespunzătoare lui: meșteșugul uman este o creație de lucruri materiale precum și de imagini sau reproduceri artistice ale celor dintâi¹⁴.

„Printre cei ce imită, unii săvârșesc aceasta știind bine ce imită, alții în neștiință de cauză”¹⁵. Sofistul este un imitator al înțeleptului, un creator de plăsmuiri: se pare că sofistul se bucură de aceeași „trecere” înaintea lui Platon ca și artistul.

Imitația este o joacă artistică plăcută¹⁶, artistul oferă tinerilor „necopti la minte” înșelătoare echivalente ale realității, echivalente lipsite de autenticitate, de adevăr. El este un amăgitor, ca și sofistul, imitația însăși este amăgeală (cf. 235 a). E adevărat că mimetica se divide în două părți, prima fiind „meșteșugul redării întocmai”¹⁷ (235 d). Dar nu toți artiștii îmbrățișează acest meșteșug: aceștia din urmă abandonează adevărul și slujesc aparenței.

Platon condamnă arta poetică imitativă și îl condamnă și pe Homer¹⁸. În cartea a X-a din *Republica* Platon readuce în discuție statutul artei în contextul metafizicii ideilor¹⁹: există câte o Idee unică pentru fiecare lucru din jur care primește „același nume”. Meșterul unui obiect, al unui pat de exemplu, privește către Idee în timp ce-și întocmește lucrarea, căci nici un muncitor „nu produce Ideea însăși”. Dar mai există un lucrător – și aici simțim ironia fină a lui Platon – în stare „să facă nu doar toate mobilele, ci și toate plantele [...] și [...] animalele, ca și pe sine, [...] cerul, pământul, zeii și toate celele din cer, ca și cele de la Hades”, cu ajutorul unei oglinzi

mânuite corespunzător, purtate „pretutindeni”. Pictorul este un astfel de mânuitor de oglindă: el meșterește obiecte aparente, lucruri lipsite de realitate. El face un pat, dar nu în același fel ca și dulgherul: pictorul „nu ar putea produce realul, ci ceva asemănător cu el, dar care nu este realul”.

Există trei feluri de *paturi*, ne comunică Platon: „patul din firea lucrurilor”, făcut de zeu, apoi patul confecționat de dulgher, și ultimul, cel alcătuit de pictor. Zeul a produs un singur pat, adevăratul Pat, model pentru patul tâmplarului. Pictorul imită patul tâmplarului, nu în felul în care el este, ci în felul în care el pare: lucrarea de artă nu este o imitație a adevărului, ci o imitație a unei iluzii. Imitația se află „departe de adevăr”, artistul este un amăgitor și un ignorant²⁰, asemenea sofistului. El nu cunoaște ceea ce imită, el este un magician, un scamator: culoarea înșală ochiul, produsul ei este o născocire îndepărtată de idealul proporțiilor. Omul a primit în dar de la zei sentimentul măsurii și al armoniei²¹.

Adevăratul artist, creatorul frumuseții intelectuale este demiurgul și nu omul, „prizonier al lumii sensibile”²². Omul nu-l poate imita pe divinul artist făuritor al universului. „Valoarea simulacrelor (*eidolon*) pe care le produce arta se limitează la a-i provoca spectatorului o dorință de a surprinde frumusețea, care însă nu e sensibilă, ci inteligibilă. Și când urmăm acest drum, formele sensibile se șterg”²³.

Privim umbrele și credem că vedem realitatea²⁴, suntem locuitori ai „hăului mării” și ne închipuim că suprafața apei ne este cer²⁵. „Dar sufletul nu poate să vadă acest spectacol [al adevărului], în ruptură totală cu toate reprezentările sale, cu întreaga sa imaginație, decât prin purificarea și eliberarea corpului”²⁶.

Adevărul ființei nu este accesibil decât sufletului „desăvârșit și bine înaripat”, spune Platon²⁷. Carele zeilor străbat sprinten regiunile supracerești, întrucât ele sunt „bine cumpănite și lesne de

condus”, pe când sufletele oamenilor urcă anevoie, deoarece unul dintre bidivii este „rău și de neam prost”.

Numai sufletul are acces la condiția divină a lucrurilor, ne încredințează Platon. Cugetul zeiesc, hrănindu-se cu inteligență pură, contemplă ființa însăși, Adevărul, Dreptatea, Înțelepciunea, Știința. Această regiune a celor de sus nu poate fi zugrăvită în cuvinte, deoarece ființa nu are formă și nici culoare: ea este sursa unei bucurii intelectuale și nu a unei plăceri senzoriale sau de ordin artistic. Frumusețea autentică transcende datele simțurilor (și penelul artistului). „Frumusețea este divinul însuși, pe care sufletul [...] l-a contemplat odinioară, înaintea vieții sale terestre, și de care își amintește vag”²⁸.

De aici s-ar desprinde două concluzii mai importante. În primul rând, natura divinului face imposibilă imaginea lui²⁹. Platon nu vede cum lucrurile materiale ar putea (sur)prinde esența lucrurilor spirituale, cum culoarea ar putea materializa Formele transparente pentru duh. În al doilea rând, iconoclasmul lui Platon nu are repere biblice: prin urmare, nu ar fi indicat să-i așezăm pe Platon și pe marii reformatori religioși din secolul al XVI-lea pe linia unei filiații directe.

NOTE

¹ *Republica*, 509 a, în Platon, *Opere*, V, trad. rom. de Andrei Cornea, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1986.

² *Ibid.*, 509 b.

³ Alain Besançon, *Imaginea interzisă. Istoria intelectuală a iconoclasmului de la Platon la Kandinsky*, trad. rom. de Mona Antohi, București, Humanitas, 1996, p. 33.

⁴ În Platon, *Opere*, VI, trad. rom. de Constantin Noica, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1989. Platon vorbește de *măreața strălucire* a „ceea ce ființează în chip desăvârșit”.

⁵ *Republica*, 517 c, ed. cit.: Ideea Binelui este „cunoașterea supremă” (505 a), ideea prin care toate lucrurile existente au valoare sau preț.

⁶ *Sofistul*, 254 a-b, ed. cit.

⁷ *Republica*, 514 a, ed. cit.

⁸ *Timaios*, 29 e, în Platon, *Opere*, VII, trad. rom. de Cătălin Partenie, București, Ed. Științifică, 1993.

⁹ *Ibid.*, 30 c.

¹⁰ *Ibid.*, 92 c.

¹¹ Alain Besançon, *op.cit.*, p. 35.

¹² *Cratylus*, 432 b-c, în Platon, *Opere*, III, trad. rom. de Simina Noica, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1978.

¹³ Cf. *Sofistul*, 265-266, ed. cit.

¹⁴ „Dar ce-i cu meșteșugul nostru? Nu vom spune noi, oare că, pe de o parte facem casa însăși, prin arta constructorului, în timp ce, prin arta picturii facem o alta, un fel de vis omenesc închipuit pentru cei treji?” (*ibid.*, 266 c)

¹⁵ *Ibid.*, 267 b.

¹⁶ Cf. *ibid.*, 234 b.

¹⁷ „Acesta are loc mai ales atunci când cineva execută imitația potrivit proporțiilor modelului, în lungime, lățime și adâncime, adăugând culorile corespunzătoare fiecărui lucru” (*ibid.*, 235 d-e).

¹⁸ *Republica*, 595, ed. cit.

¹⁹ Cf. Alain Besançon, *op. cit.*, p. 39.

²⁰ „Departate de adevăr se află, deci, imitația, și, pe cât se pare, de aceea le produce ea pe toate, fiindcă surprinde puțin din fiecăru lucru și acest puțin este o iluzie. De exemplu, pictorul [...] ne va picta un cizmar, un dulgher, pe ceilalți meșteri, fără să aibă habar de vreuna din meseriile acestea. Și totuși pe copii și pe oamenii fără minte i-ar putea înșela dacă ar fi un bun pictor – după ce ar picta un dulgher și li l-ar arăta de la distanță, dându-le impresia că acolo ar fi un dulgher adevărat” (*Republica*, 598 b-c, ed. cit.).

Aristotel reabilitează arta ca *mimesis*: ea nu trebuie să reproducă realitatea, ci să o depășească (cf. *Poetica*,

Analele Universității Dunărea de Jos

1461 b, în vol. *Arte poetice. Antichitatea*, trad. rom. de D. M. Pippidi, București, Univers, 1970, p. 188), să-i suplinească imperfecțiunile, să o arate „cum trebuie să fie” (*ibid.*, p. 186).

²¹ Cf. Platon, *Legile*, II, trad. rom. de E. Bezdechi, București, IRI, 1995, p. 69.

²² Alain Besançon, *op. cit.*, p. 41.

²³ *Ibid.*

²⁴ Cf. *Republica*, 515, ed. cit.

Seria Filosofie

²⁵ Cf. Platon, *Phaidon*, 109 c, trad. rom. de Petru Creția, București, Humanitas, 1994.

²⁶ Alain Besançon, *op. cit.*, p. 41. Besançon își justifică afirmația pe baza dialogului *Phaidros*.

²⁷ *Phaidros*, 246 c, trad. rom. de Gabriel Liiceanu, București, Humanitas, 1993. Cf., de asemenea, 246 și urm.

²⁸ Alain Besançon, *op. cit.*, p. 43.

²⁹ Cf. *ibid.*